

AKADEMIJIN SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Stane Suhadolnik

SLOVARSKI PRIPOMOČKI

Redaktorski kolektiv Slovarja slovenskega sodobnega knjižnega jezika si je med pripravami za začetek urejanja slovarja (1962—1965) oskrbel več pripomočkov. Nekateri med njimi so najtesneje povezani z redakcijo samega slovarja, drugi pa so orientacijski popisi posebnega gradiva, zlasti tistega, ki je moralo biti uvrščeno v splošno slovarsko kartoteko in je postalo zato v prvotni obliki začasno nedostopno.*

Ker se zdi, da bi bilo mogoče nekatere teh pripomočkov uporabiti tudi pri drugih slovenističnih delih, podajamo o najvažnejših krajše poročilo.

1. Seznam ekscerpiranih del

Seznam ekscerpiranih del je v petih izvodih razmnožen tipkopolis s 107 stranmi. Izdelan je bil na željo javnosti, ki je hotela izvedeti, ali je bila pri zbiranju gradiva za slovar slovenska književnost dovolj na široko in načrtno pregledana (prim. JiS 1964, 209). Seznam daje naslove vseh del, ki so bila pregledana oz. izpisana v letih 1946—1964 za slovar slovenskega sodobnega knjižnega jezika in za zgodovinski slovar. Izkazuje 3.155 enot v 4.809 zvezkih (Ljubljanski zvon je npr. štet kot ena enota v 61 zvezkih) oz. 1.103 avtorje in anonime.

Ker je bil med avtorji, o katerih je kritika menila, da so bili premalo upoštevani, prvi O. Župančič, naj bodo za zgled iz seznama navedena vsa njegova ekscerpirana dela, po inštitutski kartoteki pa k vsakemu delu dodano število izdelanih listkov (za dela, ki so bila izpisana v prvih povojnih letih, so podatki približni).

<i>Izvirna dela:</i>	Listkov	Veš, poet, svoj dolg?, 1948	643
		Zimzelen pod snegom, 1945	1.184
		Skupaj:	26.939
Ciciban in še kaj, 1915, 1932	479		
Čaša opojnosti, 1899	339		
Čez plan, 1904	885		
Dela I—IV, 1936—1938	2.354		
Mlada pota, 1920	213	Balzac, Oče Goriot, 1934	200
Pisаницe, 1900	214	Teta Liza, 1935	3.136
Samogovori, 1908	934	Calderon de la Barca,	
Sto ugank, 1915	292	Sodnik Zalamejski, 1930	200
V zarje Vidove, 1920	846	Chesterton, Četrtek, 1917	405
Veronika Deseniška, 1924	18.556	Conrad, Senčna črta, 1931	200

* Vse to predstavlja temelj za nosilno ogrodje novega slovarja kakor tudi za znanstveno zanesljivo redakcijo posameznih gesel v njem.

Dickens, David Copperfield		Shakespeare, Beneški trgovec,	
I—III, 1936—1938	6.651	1921	503
Oliver Twist, 1936, 1950	581	Hamlet, 1933	376
Duhamel, Prizori iz bodočega		Izbrano delo I, 1947	872
življenja, 1932	200	Julij Cezar, 1922	366
Flaubert, Tri povesti, 1917	311	Kar hočete, 1926	376
France, Kuhinja pri kraljici		Komedijska zmešnjav, 1930	53
Gosji nožici, 1920	200	Koriolan, 1946	426
Galsworthy, Saga o Forsytih		Macbeth, 1921	479
I—III, 1933—1934	376	Othello, 1923	375
Temni cvet, 1930	581	Romeo in Julija, 1940	376
Hamsun, Potepuhi, 1932	294	Sen kresne noči, 1921	37
Hofmannsthal, Slehernik, 1934	78	Ukročena trmoglavka,	
Mérimée, Sentjernejska noč,		1929	75
1930	125	Vihar, 1942	459
Molière, Tartuffe, 1934	200	Zimska pravljica, 1928	376
O'Flaherty, Noč po izdaji,		Shaw, Sveta Ivana, 1928	470
1931	191	Stendhal, Parmaska kartuzija,	
Puškin, Pravljica o carju		1938	3.779
Saltanu . . . , 1937	200	Strachey, Kraljica Viktorija,	
Rostand, Cyrano de Bergerac,		1935	920
1923	200	Voltaire, Kandid, 1931	200
Schiller, Marija Stuart, 1923	200		Skupaj: 25.047

V celoti je bilo torej izpisanih iz Župančiča 50 enot v 59 zvezkih, kar je dalo 51.986 kartotečnih listkov.

2. Splošni alfabetarij (za pripravo slovarja sodobnega knjižnega jezika)

Splošni alfabetarij je v treh izvodih razmnožen tipkopi s 1.500 stranmi oz. 59.839 gesli za črke A—J. V njem so registrirane vse besede A—J, ki so se nabrale v kartoteki za slovar sodobnega knjižnega jezika pri Inštitutu za slovenski jezik.

V času popisa je imela ta kartoteka v celoti približno 250.000 gesel oz. 2.200.000 listov z izpisi iz leposlovja, poljudnoznanstvenih del, iz revij in časopisov v zadnjih sto letih ter posebne predloge terminologov, nanašajoče se na 60.000 besed.

Ta alfabetarij daje torej doslej najpopolnejšo sliko slovenskega knjižnega besedišča po Pleteršniku.

Vsako geslo v tem alfabetariju je dokumentirano z naslednjimi podatki: ima ali nima SP, koliko terminologov predlaga sprejem tega gesla, koliko listkov se je nabralo za to geslo v kartoteki, ali je registrirano v Alfabetariju klasikov, ali je registrirano v popolnih izpisih oz. v Začasnem frekvenčnem slovarju, ima ali nima Pleteršnik, ima ali nima Bunčev Slovar tujk. Redko rabljene tujke oz. termini imajo še podatek, ali pozna geslo Slovník spisovného jazyka českého, Slovník slovenského jazyka, Slovar' ruskogo jazyka v četyreh tomah, Mackensen: Deutsches Wörterbuch, 1962. Vse redko rabljene besede imajo ob številu listkov pojasnilo, kdo je besedo uporabljal in kdaj.

V koloni opomb so na abecedno ustreznih mestih pripisane tiste besede, ki zanje v splošni slovarski kartoteki ni potrdila, pa so se pregledovalcem Pleteršnika, Slovenskega pravopisa in Bunčevega Slovarja tujk zdele vredne pretresa.

Pri vsakem za novi slovar odbranem geslu so znamenja in parafe, ki povedo, kdaj in kako je bila beseda sprejeta kot geslo novega slovarja oz. kdo od urednikov je predlagal njen sprejem.

Na tem mestu ni mogoče prikazati, zakaj so bile posamezne besede sprejete (komaj vsaka tretja) in zakaj druge ne, prav tako ni mogoče razložiti velike razlike med besediščem Pleteršnika in novega slovarja. O vsem tem bo treba napisati posebno študijo. Za zdaj naj en sam izsek iz gradiva pokaže način, obseg in rezultat izbiranja gesel za novi slovar.

Krati v stolpcih pomenijo »da«.

Beseda	Splošni alfab.					Beseda	Splošni alfab.				
	Plet.	SP	listki	term.	Novi slovar		Plet.	SP	listki	term.	Novi slovar
brat	×	×	×	×	×	bratoljuben	×	×	×		×
bratan	×		×		×	bratoljubje	×	×	×		×
bratana	×		×			bratoljubnost	×	×	×		
bratanček	×					bratoljubstvo			×		
bratanec	×		×			bratomor	×	×		×	×
bratanička			×			bratomorec	×				
bratanična			×			bratomoren	×	×	×	×	×
bratanka	×					bratomorilec		×	×	×	×
bratanstvo	×					bratomorilen			×		
bratček			×			bratomorilka		×		×	
bratčev			×			bratomorilski			×		×
bratec	×	×	×		×	bratomornik			×		
bratej	×					bratomornost		×			
bratek	×					bratomorski	×				
bratenje		×	×	×	×	bratomorstvo	×		×		×
brater	×		×			bratov			×		×
bratič	×	×	×		×	bratovanje			×		
bratična	×	×	×		×	bratoven	×				
bratimljenje			×			bratovlji	×		×		
bratimstvo			×			bratovski	×	×	×	×	×
bratinja	×					bratovstvo	×	×	×		×
bratinski	×		×			bratovščina	×	×	×	×	×
bratinstvo	×		×			bratovščinar		×	×		×
bratiti	×	×	×	×	×	bratovščinski		×	×		×
bratja	×		×			bratran			×		
bratko			×			bratrana	×	×			
bratlji			×			bratranček	×	×	×		×
bratoderec			×			bratrančev		×			
bratoljub			×			bratrančič	×		×		

Beseda	Splošni alfab.				Novi slovar	Beseda	Splošni alfab.				Novi slovar	
	Plet.	SP	listki	term.			Plet.	SP	listki	term.		
bratrančkov			×			bratrnik	×					
bratranec	×	×	×	×	×	bratrnost			×			
bratranič			×			bratrovič	×					
bratranka	×	×	×		×	bratrovična	×					
bratranski		×		×		bratrski	×					
bratrc	×		×			bratrstvo	×					
bratrič	×					bratski	×	×	×		×	
bratrična	×					bratstvenik			×			
bratrina	×					bratstvo	×	×	×	×	×	
bratrn	×		×			bratuh			×			
bratrna ¹	×					bratun	×					
bratrna ²	×		×									
bratrnica	×											
						Skupaj:	82	51	27	58	+3	25

3. Alfabetarij za prvo knjigo slovarja sodobnega knjižnega jezika

Ta alfabetarij je ciklostilno razmnožen v 60 izvodih. Ima 300 strani. Kot izbor iz splošnega alfabetarija predstavlja osnovo za izdelavo prve knjige slovarja. Razen redaktorjev ga imajo vsi ožji notranji in zunanji sodelavci; drugi predvsem zato, da bi povedali svoje mnenje glede obsega in izbora besed, zlasti terminov.

Alfabetarij ima 23.578 gesel za črke A—J, to je za četrtno slovarja. V njem niso zaznamovana podgesla (prislovna in samostalniška raba pri pridevniku; deležniki, prislovi, posebna medialna raba pri glagolu ipd.) niti kazalke (brinjevec gl. brinovec) in vodilke (bati se prim. boječ).

Posamezne črke imajo naslednje število gesel (v približni primerjavi s Pleteršnikom in Slovenskim pravopisom 1962).

Črka	Plet.	SP	Alfabetarij
A	420	2.240	2.258
B	3.810	4.000	3.683
C	1.040	1.140	1.097
Č	1.600	990	1.196
D	4.180	5.030	4.706
E	350	1.070	1.317
F	420	1.020	1.229
G	3.310	3.200	2.525
H	1.650	1.400	1.590
I	3.640	3.760	3.013
J	1.300	980	964
Skupaj	21.720	24.830	23.578

Med Alfabetarijem in Slovenskim pravopisom ni bistvenih količinskih razlik, zlasti če upoštevamo, da so v SP tudi lastna imena oz. da je gradivo v SP v glavnem povzeto iz Pleteršnika. Večje razlike so med Pleteršnikom in Alfabetarijem: naraslo je število gesel zlasti v črkah A, E, F in padlo v črkah Č, G, I, J. Vzroki za te premike so v sprejemanju novih besed, tujk in terminov, ter v opuščanju narečnega, neknjižnega besedišča.

4. Alfabetarij klasikov

Alfabetarij klasikov je v treh izvodih stipkan seznam na 500 straneh. Izkazuje 37.955 gesel A—Ž, ob vsakem pa je podatek o številu narejenih izpisov, to je kartotečnih listkov.

Ob izdelavi seznama je imela kartoteka klasikov vsega skupaj 377.867 listkov. V tej kartoteki so bili izpisi iz naslednjih avtorjev: Alešovec 1.374, Detela 16.341, Dolenc 4.870, Erjavec 4.004, Jurčič 56.102, Kersnik 57.063, Levec 7.751, Levstik 12.432, Maselj 3.361, Mencinger 6.904, Ogrinec 1.075, Stritar 39.226, Tavčar 34.627, Trdina 42.426. V to kartoteko so bili vključeni tudi izpisi iz narodnih pesmi: Glonar 1.344, Odbor za SNP 30.330, Štrekelj 58.637.

Čeprav manjka med avtorji nekaj pomembnih imen, je bil vendar izpis tako širok in izčrpen, da daje alfabetarij klasikov zanesljivo podobo besedišča slovenskega leposlovja v drugi polovici 19. stoletja, podprto z relativno frekvenco. Skratka, ljudski jezik s svojim razmeroma skromnim besediščem in preprosto metaforiko je tako začasno fiksiran.

Gesla, ki jih pozna samo narodna pesem, imajo pri podatku o številu izpisov znamenje —.

5. Odzadni slovar

Odzadni (a tergo) slovar je v petih izvodih razmnožen tipkopi na 112 straneh. Narejen je po alfabetariju za prvo knjigo slovarja sodobnega knjižnega jezika, zajema pa le gradivo črk A—H, ker se je med redakcijo spremenil načrt za obseg prve knjige slovarja. Homonimi in razna pojasnila h geslom v odzadnjem slovarju niso upoštevani.

Odzadni slovar, urejen po absolutnem abecednem redu od zadnjega konca besede, ima 19.350 gesel. Posamezne črke so takole zastopane: A 4.193, B 49, C 714, Č 196, D 147, E 1.168, F 55, G 114, H 49, I 3.438, J 258, K 987, L 189, M 366, N 2.923, O 649, P 78, R 726, S 220, Š 53, T 2.075, U 16, V 497, Y 12, Z 39, Ž 139. Največ slovenskih besed se torej končuje na -a, -i, -n, -t, -e.

Za lažje iskanje ima slovar dodano posebno kazalo končnic, značilnih delov končnic in besednih tipov.

Na vprašanje, recimo, kateri so samostalniki na -uh s slabšalnim pomenom, odgovori odzadni slovar vsaj posredno s temle seznamom: buh, duh, *gladuh*, *bleduh*, *blagoduh*, *grduh*, *beluh*, *debeluh*, gluh, dosluh, *dremuh*, *črnuh*, *evnuh*, *dolgouh*, *deruh*, *gruh*, *brezuh*.

6. Začasni frekvenčni slovar

Začasni frekvenčni slovar je rokopis s 611 stranmi in izkazuje 15.750 gesel. Pri sestavljanju je bilo uporabljeno samo tisto gradivo, ki je bilo v celoti pripravljeno do začetka izdelovanja splošnega alfabetarija.

Slovar je napravljen iz popolnih izpisov naslednjih 22 del:

Skupina	Avtor	Naslov dela	Leto izida	Kartotečnih listkov
I. proza	1. F. Levstik	Martin Krpan	1858	5.600
	2. J. Jurčič	Sosedov sin	1868	17.858
	3. J. Stritar	Zorin	1870	27.007
	4. J. Trdina	Peter in Pavel (Bajke in povesti o Gorjancih)	1884	12.100
	5. J. Kersnik	V zemljiški knjigi	1884	1.926
	6. I. Tavčar	Cvetje v jeseni	1917	23.997
	7. I. Cankar	Knjiga za lahkomiselnih ljudi (str. 1—64)	1901	13.909
	8. I. Cankar	Podobe iz sanj	1917	29.108
	9. F. Finžgar	Nad petelina	1910	3.125
	10. I. Pregelj	Matkova Tina (Izbrani spisi I)	1928	4.062
	11. J. Kozak	Georgesova (Maske)	1940	8.387
	12. L. Kuhar	Jirs in Bavh (Samorastniki)	1940	8.833
	13. C. Kosmač	Sreča (Sreča in kruh)	1946	4.808
	14. M. Kranjec	Na valovih Mure (Majhne so te stvari)	1947	4.602
II. pesn.	1. F. Prešeren	Poezije (z dodatki po Kidriču in Glonarju)	1846	30.600
III. dram.	1. I. Cankar	Hlapci	1910	12.962
IV. esej.	1. F. Levstik	Popotovanje od Litije do Čateža	1858	7.966
	2. J. Vidmar	Stvarstvo (Literarne kritike)	1951	7.516
V. znan.	1. E. Kardelj	Razvoj slovenskega narodnega vprašanja (Uvod in I. pogl.)	1939	9.841
	2. B. Zihlerl	V. G. Belinski, njegova doba in delo (V. G. Be- linski: Članki in eseji o književnosti)	1950	11.309
VI. časn.	1. J. Zupančič	— J. Broz Tito: Štirideset let revolucionarnega boja KPJ	1959	9.683
	2. Delo	1. marca 1963		38.724
Skupaj				293.923

Popolni izpisi so zajeli vsako besedo oz. vse besede ne glede na to, kolikokrat se je kaka beseda ponovila v ekscerpiranem tekstu. V začasni frekvenčni

slovar niso bila sprejeta lastna imena, čeprav jih je popolni izpis zajel ter so v preglednicah upoštevana.

Število listkov, kakor se nanaša na skupino oz. časovno obdobje, je takole:

Skupina	19. stol.	20. stol	Skupaj
I. proza	88.488 ¹⁾	76.834	165.322
II. pesn.	30.600		30.600
III. dram.		12.962	12.962
IV. esej.	7.966	7.516	15.482
V. znan.		21.150	21.150
VI. časn.		48.407	48.407
Skupaj	127.054	166.869	293.923

Število ekscerpiranih avtorjev, kakor se nanaša na skupino oz. na časovno obdobje, je takole:

Skupina	19. stol.	20. stol.	Skupaj
I. proza	6 ¹⁾	8	14
II. pesn.	1		1
III. dram.		1	1
IV. esej.	1	1	2
V. znan.		2	2
VI. časn.		2 ²⁾	2
Skupaj	8	14	22 ³⁾

Frekvenčni slovar ima podatke v sedmih kolonah. V prvi koloni so po abecedi razvrščena gesla, v 2. koloni ima vsako geslo podatek o številu vseh listkov (ekscerptov), to je podatek o absolutni frekvenci; v 3. koloni je podatek o številu listkov za devetnajsto stoletje in v 4. koloni podatek o številu listkov za dvajseto stoletje. Iz podatkov v 3. in 4. koloni se da sklepati o stalnosti, upadanju ali naraščanju rabe. V 5. koloni je podatek o številu stilnih skupin, v katerih se beseda pojavlja, v 6. koloni pa podatek o številu avtorjev, ki so besedo uporabili. V 7. koloni sta imensko navedeni stilni skupini, kadar gre samo za dve, oz. skupina in avtor, kadar gre za eno skupino in enega avtorja. Iz podatkov v 5., 6. in 7. koloni se da sklepati, kako široko oz. ozko se beseda rabi. Podatki v kolonah 3—7 predstavljajo relativno frekvenco.

Gesla, ki niso bila sprejeta v alfabetařij za prvo knjigo slovarja sodobnega knjižnega jezika, imajo na levem robu črtico.

Pri določanju frekvence kakšne besede je treba upoštevati tri stvari: a) osnovne podatke o številu vseh listkov, listkov za devetnajsto oz. dvajseto stoletje in o številu vseh skupin oz. avtorjev, b) podatke o absolutni frekvenci posamezne besede in c) podatke o relativni frekvenci iste besede.

Opombe:

1) Štet je tudi Tavčar, Cvetje v jeseni.

2) Ena številka časopisa Delo je šteta kot en (anonimen) avtor.

3) Ker so nekateri avtorji zastopani v več skupinah, je pravo število avtorjev v resnici 19.

Za zgled naj bo ista besedna družina, kakor je bila vzeta za primerjavo v splošnem alfabetařiju:

Ceslo	Vseh listkov	19. stol.	20. stol.	Skupine	Avtorji	Opomba
brat	110	66	44	6	14	
bratec	16	13	3	3	5	
bratiti	1	—	1	1	1	dram./ Cankar
bratoljubje	1	1	—	1	1	pesn./ Prešeren
bratomoren	1	—	1	1	1	časn./Delo
bratov	1	1	—	1	1	proza/Kersnik
bratovski	6	6	—	1	2	proza
bratovščina	3	—	3	2	1	proza, dram./ Cankar
bratranec	1	—	1	1	1	znan./Kardelj
bratski	5	—	5	3	2	
bratstvo	5	—	5	3	4	

Omembe vredna sta podatka o odnosu med *bratovski* in *bratski*. Medtem ko ima Pleteršnik besedo *bratski* še za nov, manj rabljen sinonim k *bratovski*, kaže frekvenčni slovar, da se je beseda *bratovski* umaknila, namesto nje pa se je uveljavila *bratski*. To v glavnem potrjuje tudi splošno slovarsko listkovno gradivo: beseda *bratovski* se danes manj rabi kot *bratski* oz. se je pomensko omejila na osnovni pomen besede *brat*, prenesene pomene pa je prevzel *bratski*.

Na koncu slovarja je dodana lestvica (rang lista) najpogostejše rabljenih besed, to je takih, ki so imele v popolnih izpisih najmanj sto ponovitev; vsega skupaj je takih besed 349. Od tega jih je 6 s pet tisoč in več izpisi, 24 s tisoč do pet tisoč izpisi, 38 s petsto do tisoč izpisi, 91 z dvesto do petsto izpisi in 190 s sto do dvesto izpisi.

Vrh lestvice je takle:

1. in	9.968	11. s (z, ž)	3.078
2. biti, sem	9.722	12. pa	2.700
3. se(be)	7.958	13. ki	2.571
4. v	7.104	14. bi	2.206
5. ne	6.241	15. ves	2.088
6. on	5.331	16. za	2.012
7. da, vez.	4.881	17. po	1.728
8. na, predl.	3.922	18. svoj	1.629
9. ta	3.413	19. še	1.512
10. jaz	3.231	20. ti	1.428

Ker je bil začasni frekvenčni slovar izdelan na nezadostnem oz. nepopolnem gradivu, so podatki o frekvenci posameznih besed za zdaj le okvirno informativni.